

АНГЕЛИНА ФОЛГИЋ — КОРЈАК

**ПОРТРЕТИ СТЕВАНА НИКШИЋА ЛАЛЕ
У НАРОДНОМ МУЗЕЈУ У ЧАЧКУ**

Вредан покушај Угљеше Рајчевића да од заборавата отргне биографије¹ мање познатих, неакадемски формираних сликара, који су, неоспорно, дали одређен допринос нашем ликовном стваралаштву, отвара могућност да се, одмеравањем свих чињеница наше скорашње прошлости, сагледају и оне мање значајне компоненте ликовног живота с краја XIX и почетка XX века. Околност да се у власништву Народног музеја у Чачку налазе сликарски радови у документацији заведени као дела Стевана Никшића, навела нас је да овим прилогом допунимо започето истраживање о делатности овог сликара и педагога.

Стеван Никшић Лала (1853—1938) рођен је у Жабљу у Бачкој, у породици чији су чланови по традицији служили у аустро-угарској војсци као официри у пограничној области према Србији.² Истим стопама кренуо је и Стеван. Похађао је Кадетску школу у Ријеци, затим Кадетски институт Sanct Pölten код Беча, који је завршио 1870, да би се исте године уписао на Војну академију у Wiener Neustadt-у, на којој је дипломирао 1874. Службу војног официра започео је у чину лајтнанта-потпоручника.

Поуздано се не може рећи у којим је местима службовао од 1875. до 1882. године, али, по присећањима његових кћери, службу је завршио у Коморану на Дунаву.³ Млади официр Стеван Никшић дошао је у сукоб са својим колегама. Бранећи своја национална осећања, учествовао је у двобоју, после кога је, због прекршаја строгих правила војне службе, морао да пребегне у Србију.⁴

Пошто је сазнао да у школама у Србији има 10 слободних места за учитеље цртања, Никшић се обратио Министарству просвете препоручујући се за посао учитеља цртања. Његова молба, која је леп примерак краснописа, потписана је 12. децембра 1882. године у Жабљу у Бачкој.⁵ Она гласи:

„Господине Министре,

Пошто су на гимназијама у краљевини 10 места за учитеље цртања и краснописа упражњени, узимам си слободу овим своју најпонижнију молбу Господину Министру поднети, да би ме на једном од тих места за учитеље именовати изволили.

Колико сам са својом спремом овоме послу дорастао, нека ми се допусти овде у прилогу под својом руком 5 комада цртања подастрти с том примедбом да су две скице из живота народа српског у Босни моје композиције.

Краткоћа времена, која ми до обележеног рока још на расположењу стоји, не даје ми ни толико прилике, да у већим израдама своју способност у овој струци изнесем, с тога што сам ја тек пре неколико дана за поменути распис дознао.

Науке моје свршио сам у војној Wiener Neustadtere академији и служио сам потом 7 година као часник у ц. кр. војску.

Моје школске сведоче налазе се у Београду код бригадног подпуковника госп. Ђурића, те с тога и нисам у стању да исте овде приложим.

Нека ми се при крају допусти најпонижније умолити Господина Министра, да ако је икако могуће, да ми се таково место у Београду подари, да би тиме по моје стање далеко боље било, пошто би онда временом може бити и други који предмет у предавање примити могао.

Господин подпуковник Ђурић могао би најпоузданија извештаја о мени дати.

У нади да ће ми се моја молба уважити јесам најпонижнији. У Жабљу (Бачка) 12. децембра 1882.

Стеван пл. Никшић“

Главни просветни Савет прегледао је Никшићеве радове приложене уз молбу и оценио их добрим.⁶ Међу пет цртежа налазиле су се и две скице из живота српског народа у Босни, за које Никшић наглашава да су његове композиције. За остале цртеже се, према тексту молбе, може претпоставити да су копије или рађене по природи.

По свој прилици, ови цртежи су, као и многи Никшићеви радови из најранијег периода стварања, страдали у ратовима од 1912. до 1918. године.⁷ Иначе, зна се да су од стране Министарства враћени молиоцу.⁸

На основу података које износи Угљеша Рајчевић у свом тексту посвећеном животу и сликарском раду Стевана Никшића,⁹ види се да су сачувани школски сликарски радови овог аутора, иако није похађао посебне сликарске школе, сем што је у војним изучавао цртање колико је било неопходно за војна звања.

Поменутих пет цртежа, које је Никшић радио у време свог службовања у Босни, употпуњавају слику о уметничким тежњама једног сликарског аутодидакта у време када се још није коначно определио за сликарство и педагошки ликовни рад у звању учитеља цртања.

Главни просветни Савет Министарства просвете, и поред добре оцене његових радова, захтевао је од Стевана Никшића да оригиналним сведочанством докаже да је са добрим успехом завршио Академију у Wiener Neustadt-у, како би могао да буде примљен за учитеља и лепог писања.¹⁰

Дописом од 23. јануара 1883. године, потписаним у Жабљу,¹¹ Никшић обавештава Министарство да ће отприлике за две недеље моћи и сам у Београд да дође и донесе своје сведочење. Произлази, јасно, да он још увек није прешао у Србију.

Пошто је поменута документа доставио Министарству, указом од 10. фебруара 1883. године постављен је за учитеља III класе цртања и лепог писања у чачанској Нижкој гимназији.¹² Заклетву је дао 3. марта 1883. године, када је ступио на дужност.¹³

Стеван Никшић Ллала се у чачанској Нижкој гимназији није дуго задржао, јер је већ 20. августа 1884. премештен за Ниш.¹⁴

Неколико сасвим узпредних података из живота новопостављеног учитеља цртања донекле осветљавају личност и прилике у којима се Стеван Никшић Лала нашао у Чачку.

Извесна бoемска нота у карактеру младог Никшића, која га је определила да се од војне службе окрене цртању, исказала се

и у његовом односу према учитељској служби.¹⁵ Из документа број 9749 види се да је закаснио на дужност после летњег распуста 12 дана и дошао тек 29. августа 1883. године, што је био прекршај.¹⁶ Због околности да није предавао ни један од обавезних предмета, нити је коме председавао, а као нов није се добро обавестио, министар му је прекршај опростио уз образложење директора, који га је уредно пријавио, али и оправдао.

Никшић је на почетку своје учитељске и сликарске каријере имао материјалних тешкоћа,¹⁷ а такве су околности умногоме отежавале његово усавршавање и напредовање у сликарском раду.

Стеван Никшић Лала остварио је неколико значајних сликарских радова за време свог боравка у Чачку. Поуздано је утврђено,¹⁸ да је урадио композицију „Танаско Рајић на топу“. Досадашње трагање за овом значајном сликом није уродило плодом. По живом сећању професора српскохрватског језика у чачанској Реалној гимназији, Драгомира Поповића, ова слика је засигурно била репродукована у некој читанци за основне школе, штампаној пре првог или између два рата.¹⁹

За композицију „Танаско Рајић на топу“ може се, са великом вероватноћом, претпоставити да је рађена уљем на платну, због значаја који су оваквим догађајима давани код израде слика. Настанак ове слике свакако се мора везати за време Никшићевог боравка у Чачку, јер је овај историјски догађај био део херојске прошлости града на Морави и, у време када је Никшић овде боравио као учитељ цртања, засигурно су још била жива сећања на бој на Љубићу, као и успомена на јуначку смрт Танаска Рајића.

Међу ретким радовима портретске уметности који се чувају у Народном музеју у Чачку, и два су портрета инвентарисана као дела Стевана Никшића Лале. То су: женски портрет Стајке, супруге Обрада Лазовића, кафеџије из Чачка, који носи инвентарски број ИБ, Л 4, уље на платну, 81,5×59,5 цм, 1883/4. г. и мушки портрет Обрада Лазовића, кафеџије из Чачка, ИБ, Л 5, уље на платну, 81×59 цм, 1883/4. г.

Портрет Стајке Лазовић приказан је у фигури до испод појаса, у полупрофилу. Зрео женски лик са цртама одмерене лепоте има строго зачешљану косу у плетеницу са барешом украшеним праном, прстеном и обавезним комплетом накита, медаљоном и минђушама. Стајка Лазовић, обучена у набрану сукњу и либаде везено срмом, има мараму за груди и свилени појас бајадер везан око струка.

Лева рука спуштена је уз тело, док је десна савијена у лакту и украшена прстеном на малом прсту.

Обрад Лазовић приказан је у фигури до испод појаса са главом незнатно окренутом на леву страну. То је зрео мушки лик, доброћудног лица, са широким зулуфима и дутим бујним брковима. Положај тела сличан је Стајкином. Лева рука опуштена је уз тело, али се шаком ослања на бутину, док је десна лежерно савијена у лакту са шаком украшеном прстеном на кажипрсту. Обучен је у градску ношњу, која се састоји од кошуље, преко које је памуклија, затим богато украшеног цемадана и прслука. Опасан је кожним појасом, силавом и меким шареним појасом траболосом.

Уобличавајући репрезентативне приказе варошког кафеџије и његове супруге, Стеван Никшић Лала је применио уобичајену шему строго уздржаног положаја главе, руку и тела, са сликаним украсом везене одеће. Карактеристична репрезентативна поза портретисаног лика обученог у градску ношњу, која је ознака припадности добростојећем слоју друштва, одређује ове портрете као остварења која допуњавају широку скалу портретисаних ликова српског друштва у првој половини и средином XIX века.

Извесне анатомске недоследности, као што је несразмера у дужини руку на мушком лику, или недовољно спретно изведена прса на женској фигури, сасвим незнатно умањују осећање солидно изведених фигура са темељно постављеним масама тела. Пиктурална материјализација украса на богатој одећи није превагнула психолошкој студији приказаних ликова. Добро простудиране црте лица врло упечатљиво осликавају карактере портретисаних особа. Израз линије обрва и усана на лику Стајке, архитектоника масе лица оба лика, загасита гама инкарната женског лика, који је тамније пути и косе, и меке сенке пуначких образа кафеџије показују успео реалистички третман.

Опште ликовно искуство савремено аутору ових портрета и временска дистанца која ове радове раздваја од карактеристичних бидермајерских и класицистичких портретских остварења условила је да ликови Лазовића, иако су рађени по шеми репрезентативног портрета, имају интимнију атмосферу и природнији израз.

Позадина обе слике третирана је уједначено смеђом бојом, која доприноси и иначе присутној монохромiji. Употребљени су углавном смеђи, окер и тонови црвено-смеђе у комбинацији са белом, сивом и црном бојом. Узрок овако сведеној палети на портретима

Стајке и Обрада Лазовића можда треба тражити у материјалној оскудици у којој се Стеван Никшић нашао пребегавши у Србију.

У писму Министарству просвете од 17. децембра 1883. године²⁰ Стеван Никшић моли да му се дозволи да у чачанској Никској гимназији предаје телесно и војно вежбање. У образложењу захтева он наводи: „Пошто ми одређена плата недостиже да би се у мојој струци уз набавку доста скупог материјала нарочито у живопису даље могао изображавати и усавршавати то би ми хонорар за горе наведене предмете дошао као мала стипендија да на започетом путу специјалности због хрђавих материјалних околности заостанем.“ Ови наводи из молбе показују да је Стеван Никшић Лала у свом опредељењу за сликарство био озбиљан и упоран посленик. У варошкој средини у унутрашњости Србије, која је била ван утицаја савремених ликовних струјања, од великог је доприноса било присуство учитеља цртања, који је, мада без академског ликовног образовања, поседовао изразите ликовне амбиције и неоспорни таленат.

Интересантан је податак из поменутог документа,²¹ који показује живо Никшићево интересовање за усавршавање у живопису. Није познато да се он бавио израдом црквеног живописа. Могуће је да је била младалачка жеља сликара да се огледа и у овој техници, као и у тематици црквеног сликарства, мада се не сме занемарити ни чињеница да су у време Никшићевог боравка у Чачку црквени наручиоци могли имати примамљиве послове за сликаре.

У живописним и иконописним целинама ближе и даље околине Чачка нема радова Стевана Никшића, а вероватно је да их није ни било, јер би радови из не тако давне прошлости — да су постојали — били свакако сачувани или поменути у летописима.

Иначе, у Етнографском музеју у Београду сачуване су копије појединих сцена зидног ансамбла цркве Св. Јована у Горњем Матејевцу код Ниша из 1863. године. Ових шест акварела показује да је Никшићево занимање за живопис постојало и у каснијим годинама. Акварели су рађени на картону и потписани у доњем левом углу иницијалима и годином 1906. То су представе светитеља: 1. Св. Цара Стефана Дечанског, ИБ 4031; 2. Св. Царице Јелене, ИБ 4032; 3. Св. Христофора, ИБ 4033; 4. Св. Милоша Обилића, ИБ 4034; 5. Св. Кнеза Лазара, ИБ 4035 и 6. Св. Георгија Новог, ИБ 4036. Сви комади су истих димензија (40×21,5 цм) и имају документаран значај.

Немамо података да ли је Никшић у Чачку остварио још нека сликарска дела. Портрети Обрада и Стајке Лазовић ретки су сачу-

вани радови профаног сликарства друге половине XIX века на овом терену.

Премештај Стевана Никшића у нишку гимназију школске 1884/5. године свакако је осиромашило Чачак за једног вредног и преданог културног прегаоца.²² Он је провео већи део свог даљег живота и рада у Нишу и био иницијатор оснивања певачког друштва и стрелачке дружине, а учествовао је и у оснивању читаонице и позоришта.²³

По одласку Стевана Никшића у Ниш читаве четири године цртање није предавано у чачанској гимназији, јер није било учитеља.²⁴

Радећи у унутрашњости Србије као учитељ цртања, Стеван Никшић Лала није имао довољно услова да својим талентом надокнади недостатак академског образовања. Он се није упуштао у решавање значајних актуелних ликовних проблема свог доба, јер о њима није могао бити довољно обавештен. Прилагођавајући се потребама средине, он се преваходно, уз учитељски рад, бавио илустрацијом. На овом послу био је прилично ангажован и ова је прилика да би подробно истраживање умногоне увећало списак Никшићевих прилога графичкој опреми новинарских и књижевних издања с краја XIX и почетка XX века.

Илустрације календара у Шематизму краљевине Србије за 1891. годину, потписане пуним именом, презименом и ознаком иницијала Стевана Никшића, помоћи ће да се утврде извесна формална обележја његовог ликовног рада.

У календару су публиковани прикази свих 12 месеци са карактеристичним ознакама годишњих доба из живота на селу. Идилитични призори радова у пољу, са питомим крајоликом у позадини, одишу сладуњавим укусом, док је шематизован приказ људске фигуре, која је у послу означена националним карактером и обележјем доба, као што су народна ношња, женске плетенице и мушки ликови са брцима.

На појединим цртежима Никшић је успешно поставио композициону шему. И поред извесних аналомских пропуста, постигнута је пуноћа форме и, мада једноставним средствима, дочарана перспектива.

О односу Стевана Никшића као аутора према сопственом делу речито говоре подаци из његове молбе Министарству просвете у којој нуди на откуп слику „Стеван Синђелић на Чегру“.²⁵ Ову своју слику урадио је поводом 80. годишњице познатог историјског до-

гађаја. Сliku је умножио с намером да се користи за опрему и украс шеола и у таквом облику је презентовао Министарству. На жалост, у тексту молбе се не помиње у којој је техници слика првобитно урађена, па је до нас стигао једино литографисани отисак репродукван више пута.²⁶ На основу изгледа ове композиције, може да се наслути каква је могла бити његова изгубљена слика „Танаско Рајчић на топу“.

Уз многе изгубљене слике, као и оне од којих су остале само репродукције или помен, портрети Лазовића, који се чувају у Народном музеју у Чачку, једини су знатнији радови овог аутора сачувани у изворном облику.

Стеван Никшић Лала је свој животни пут завршио у Београду. У ратном метежу првог светског рата породица му је прешла у Београд, где је по ослобођењу и он довршио своју наставничку и сликарску каријеру.

НАПОМЕНЕ

1. Угљеша Рајчевић, Стеван Никшић Лала (1853 — 1938), Годишњак града Београд, 1979./ бр. XXVI, стр. 159.
2. Исто.
3. Исто, стр. 160.
4. Исто, стр. 160.
5. Архив Србије, Министарство просвете, 1883, VI — 98.
6. Архив Србије, МПс, 1883 VI—98.
7. У. Рајчевић. Стеван Никшић... стр. 175.
8. Архив Србије, МПс, 1883, VI—98.
9. У. Рајчевић, Стеван Никшић... стр. 159.
10. А. Србије, МПс, 1883, VI—98.
11. Исто.
12. Исто.
13. Исто.
14. Драгомир Поповић, Споменица чачанске реалне гимназије 1837—1937, Чачак, 1937, стр. 142.
15. А. Србије, МПс, 1883, XXX, 60.
16. А. Србије, МПс, 1883, XXX, 60.
17. А. Србије, МПс, 1885, XII, 118.
18. У. Рајчевић... стр. 175.
19. На основу разговора са професором Д. Поповићем обављених у два маха 1981. и 1983. године.
20. А. Србије, МПс, 1891. XXX, 170.
21. Исто.
22. Д. Поповић, Споменица... стр. 142.
23. У. Рајчевић... стр. 171.
24. Д. Поповић, Споменица... стр. 142.
25. А. Србије, МПс, 1889, XXX—76.
26. У. Рајчевић... стр. 171.

**LES OEUVRES DE STEVAN NIKŠIĆ — LALA AU MUSEE
NATIONAL DE ČAČAK**

Stevan Nikšić Lala (1853—1938) a déserté l'armée austro-hongroise et est venu en Serbie pour y commencer sa carrière de professeur de dessin dans le lycée de Čačak en mars 1883. Des l'année scolaire 1884/85 il quitte Čačak pour Niš où, en plus de l'enseignement, s'occupe aussi de peinture, d'illustration et de propagation des autres formes d'activité artistique. Pendant son séjour à Čačak il a fait les portraits de Stajka et d'Obrad Lazović aubergiste. Ces portraits qui se trouvent au Musée National de Čačak, sont les seules oeuvres plus importantes de ce peintre et professeur de dessin conservées, étant donné qu'une bonne partie de ses oeuvres a été détruite lors de la Première guerre mondiale. Ces portraits sont exécutés selon le schéma caractéristique des portraits représentatifs de la première moitié et du milieu du 19e siècle, quoique le traitement de leurs figures, qui accuse une certaine pénétration psychologique, les rapproche des réalisations de ses contemporains.

Сл. 1. Стеван Никшић Лала, Стајка Лазаревић, 1883/4.

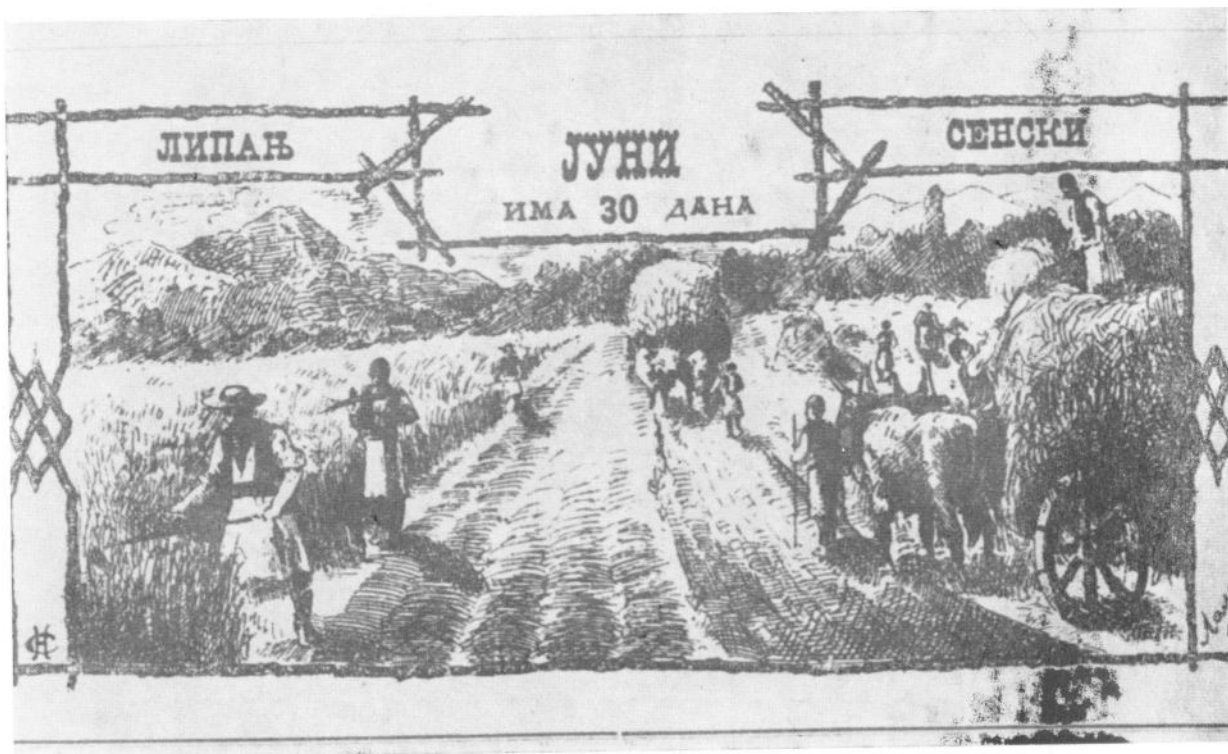
Сл. 2. Стеван Никшић Лала, Обрад Лазовић, 1883/4.

Сл. 3. Стеван Никшић Лала, Цар Стефан Дечански, копија фреске, 1906.

Сл. 4. Стеван Никшић Лала, Милош Обилић, копија фреске, 1906.

Сл. 5. Стеван Никшић Лала, Илустрација календара у Шематизму за 1891.

Сл. 6. Стеван Никшић Лала, Илустрација календара у Шематизму за 1891.